

Анотація. У статті розглянуто особливості графічного оформлення спеціальної лексики сучасної французької мови. Зроблено висновок, що вживання графічних та параграфемних засобів визначається особливостями спеціальної лексики та вимогами до неї, а саме: наявністю значної кількості запозичень та абревіатур, вимогами простоти форми та однозначності, прагненням до стандартизації термінів, що входять до її складу.

Ключові слова: графіка, орфографія, орфограма, параграфемні засоби.

Summary. The article deals with particularities of graphical design of special vocabulary of modern French. It is concluded that the use of graphical and paragraphemic means is defined by particularities of special vocabulary and requirements for it, namely the presence of a significant number of loans and abbreviations, the requirements of simplicity and uniqueness, demand for standardization of terms of special vocabulary

Key words: graphics, orthography, orthogram, paragraphemic means.

УДК 811.161.2'373.611

Беркешук І.С.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МУТАЦІЙНИХ СУБСТАНТИВІВ (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ ЗНАРЯДЬ ПРАЦІ)

«Поява комплексної системоутворювальної одиниці класифікації й опису словотвору, адекватної суті його основоцентричного вивчення, послужила каталізатором планомірного вивчення дериваційного потенціалу і його реалізації у мовленні різночастининомовних структурно-семантичних груп слів або окремих лексико-граматичних класів як твірних» [1, 95]. Сучасна дериватологія поповнилася новими інформаційними відомостями про дериваційні можливості окремих груп твірних іменників. Назви знарядь праці на предмет дериваційної спроможності частково були предметом дослідження у наших розвідках, тому ставимо за мету детальніше проаналізувати структуру та семантику мутаційних значень субстантивного блоку словотвірних парадигм назв знарядь праці. Словотвірну семантику мутаційних субстантивів у дериватологічній науці визначають як «носій предметної ознаки». Словотвірні перифрази відсубстантивних іменників мутаційного типу можна представити за допомогою підрядних речень з означальними відношеннями.

Так, в межах СЗ «носій предметної ознаки» виділяються такі часткові лексико-словотвірні значення: частина того, що названо твірним; знаряддя, пов'язані з твірними; предмети, пов'язані з твірними; місця та відрізки часу, пов'язані з твірними; інструмент, яким виробляють те, що названо твірним; метод, пов'язаний з твірним; особа, яка користується тим, що названо твірним; виготовлювач того, що названо твірним.

Майже всі знаряддя праці складалися з окремих частин, для яких існували відповідні назви. Тому найбільшою кількістю похідних репрезентоване СЗ «частина того, що названо твірним». Похідні із цим значенням називають частини різноманітних знарядь праці, переважно ті частини, які призначені для того, щоб за них триматись руками при користуванні тим чи іншим знаряддям. Змістова структура цієї семантичної позиції описується за допомогою перифрази «держално... (сапи, лопати... та ін.)». Сюди належать 32 похідних, 30 з яких мотивовані 21 твірним іменником на позначення ручних знарядь праці, та 2 деривати на позначення сільськогосподарських знарядь для обробітку ґрунту, які мотивовані 2 іменниками.

Максимальна глибина семантичної позиції «частина того, що названо твірним» сягає 4 дериватів від іменника *ціп* (*ціпивно, ціпилно, ціпильно, ціпина*). З деривати утворюється від іменника *граблі* (*грабилно, граблина, граблище*); по 2 похідні – від іменників *вила, заступ, топір* (*навиллок, навильник; заступень, заступилно; топорисько, топорище*). Ще від 16 твірних утворюються такі субстантиви: *батожилно; вудлище; габлице; кайловище; кісся; кочержилно; лопатилно; мітлище; молотовище; пужално; решетище; рискалина; рогачилно; сапилно; сокирище; чаплильно*. Хоча більшість із аналізованих лексем вживаються у літературному мовленні, проте зустрічаються і такі, що належать до стилістично забарвленої лексики. Так, наприклад, похідні *навиллок* та *навильник* належать до діалектного мовлення. Вони вживаються не тільки із вищевказаним значенням, а у 2 знач. позначають також кількість сіна та соломи, яка може бути підібрана на вила за один раз (*Він [Карпо] підняв вила і, схопивши ними навильник соломи, дале-*

ко шпурнув її від себе (В.Винниченко)). Похідне *ціпильно* вийшло з активного вжитку, а деривати *батожилно*, *граблина* та *кочержилно* вживаються лише в розмовному стилі мовлення.

Твірні на позначення знарядь для обробітку ґрунту продукують по одному похідному: *переплужник*, *сошник*. Субстантивом *сошник* називають також пристрій у сівалці чи саджальній машині, за допомогою якої висівають насіння чи висаджують рослини. Твірні, які позначають частини плуга *леміш* та *граділь*, є непродуктивними.

Чималу кількість становлять деривати із СЗ «знаряддя, пов'язані з твірними». Від твірних *вила*, *сито* та *чаплія* утворено похідні, семантика яких вказує на те, що знаряддя призначені для виконання тієї ж самої роботи, що й твірні – назви знарядь, від яких вони походять. Усі іменники продукують по одному деривату. Від твірного *вила* утворюється десубстантив *вилані* – залізнi вила, які призначені для кидання гною. Від іменника *сито* зафіксовано дериват *підситок* (негусте сито), а від твірного *чаплія* продукується дериват *чаплійка* (так називають невелику чаплію). Іменником *леміш* та числівником *багато* мотивується похідне *багатолемишник*. Так називають частину плуга. А за моделлю «прикметник + іменник» утворений композит *електроплуг* («електричний плуг») – удосконалене знаряддя, механізм, машина, яка значно полегшує роботу людини в сільському господарстві. За такою ж моделлю утворені ще 6 дериватів: *електродриль* – електрична дріль; *електроміксер* – електричний міксер; *електронасос* – електричний насос; *електроніж* – електричний ніж; *електропила* (-пилка) – електрична пила; *електропилосос* – електричнийпилосос; *електропраска* – електрична праска.

За моделлю «іменник + іменник» утворено такі три композити: *бензопила* («бензин + пила»); *газонокосарка* («газон + косарка»); *голкофреза* («голка + фреза»). Один композит утворено за моделлю «іменник + дієслово» («лід + бурити») – *льодобур*. Спродуковано три деривати із першою основою *штанген*^{**} - та другими основами *-зубомір*; *-інструмент*; *-циркуль*.

Крім похідних назв знарядь праці, які мотивовані також назвами знарядь, від аналізованих твірних продукуються іменники – назви предметів (не знарядь праці). Семантична позиція «предмети, пов'язані з твірними» поділяється на лексико-словотвірні значення: «назви рослин, мотивовані назвами знарядь»; «назви тварин, мотивовані назвами знарядь» та, власне, одна назва самого предмета, який не є знаряддям. Від 4 твірних іменників утворено 7 дериватів, з яких 3 назви рослин (мотивовані трьома іменниками), 3 назви тварин (птахів) (мотивовані одним іменником), одна назва предмета (мотивована одним твірним).

Від іменників *наперсток*, *мітла* та *шило* утворено такі назви рослин: *мітлиця* (кормова трав'яниста рослина родини злакових із складним колосом); *наперстянка* (трав'яниста лікарська рослина з квітками, схожими на наперсток); *шильник* (багаторічна болотяна трав'яниста рослина, що має бульбоподібне стебло з пучком шпичастих листків на верхівці). Від іменника *шило* та основ іменників *дзьоб* та *хвіст* утворено 2 складних десубстантиви на позначення назв тварин (птахів): *шилодзьобка* (*шилодзьоб* – рідко); *шилохвіст*. Утворені назви пташок ґрунтуються на порівнянні. Наприклад, *шилохвіст* – птах, схожий на качку, з видовженим тулубом і довгим, тонким, як шило, хвостом.

Від твірного *ложка* утворюється 1 дериват, який позначає предмет (футляр для ложки) – *ложечник*.

Деривати, мотивовані назвами знарядь праці, можуть означати відрізки часу – назви місяців. Дериват *серп* продукує похідне *серпень* – назву літнього місяця. Назва походить від того, що саме в цей період, в місяці серпні, в сільському господарстві селяни для роботи починали використовувати серпи.

Іменники на позначення ручних знарядь, назв інструментів та назв механізмів, зокрема орних знарядь, утворюють деривати на позначення місця, яке пов'язане з самим знаряддям. Так, твірне *кочерга* продукує дериват *кочережник* (місце біля припічка, де стоять коцюба, роґач тощо); від твірного *рало* утворюється похідне *ралиця*, яке позначало в минулому поле, зоране ралом. Зараз це слово вийшло з активного вжитку. Іменником *свердловина*, який утворений від твірного *свердел* (*свердло*), називають глибокий, вузький, круглого перерізу отвір у ґрунті, зроблений буровим інструментом.

Непродуктивним є СЗ «метод, пов'язаний з твірним». Засвідчено 1 дериват *отоскопія*. Так називають метод огляду вуха за допомогою *отоскопа* – медичного інструмента.

Численними є деривати семантичної позиції «особа, яка користується тим, що названо твірним». Категорія діяча здавна привертала увагу лінгвістів. Питанням про особові іменники та їх зв'язок з іншими типами імен у межах категорії діяча присвячено окремі дослідження О.О.Земської [2] та А.В.Мамрак [3]

Зафіксовано 14 дериватів, які мотивовані як назвами ручних знарядь праці, так і знаряддями – механізмами, машинами та приладами. Максимальна глибина семантичної позиції сягає трьох дериватів від іменника *плуг* (*плугар*, *плугатар*, *плугатир*), двох – від іменника *пилка*

* Перша частина складних назв вимірювальних або розмічальних інструментів зі штанговою шкалою та ноніусом.

(пиляр, пильщик). Від решти твірних утворюється по одному субстантиву: *банкаброшник*; *верстатник*; *вудкар*; *желонник*; *лобогрійник*; *лопатник*; *мачетеро*; *мотовильник*. Крім цих слів зафіксовано і один композит *молотобоець*. *Лобогрійником* жартома називають того, хто працює на *лобогрійці* – найпростішій жнивирці з ручним скиданням зжатого стебла (*Знатний лобогрійник Іван Гринюк косить по 12 гектарів за день* (з газети) Композит *молотобоець* утворений від сполучення основ лексем «молот + бити» (так називають помічника коваля, який працює великим молотом; робітника ковальського цеху). Субстантивом *желонник* в галузі гірничої промисловості називають робітника, що працює біля желонки (приладу, яким викачують рідину та ін. із свердловин під час буріння).

Чималу кількість становлять деривати із СЗ «виготовлювач того, що названо твірним». М.В.Скаб у своїй праці зазначає, що слова цієї групи є лексикографічно однозначними, через що тлумачна частина при них у словнику української мови нерозчленована на рубрики та відтінки значень. «Крім називання «виготовлювача», ці слова вказують також на результат дії. Найкоротшими формулами тлумачення при них є: «той, хто виготовляє (виробляє) що-небудь»; той, хто займається виготовленням (виробництвом) чого-небудь; фахівець із виготовлення (виробництва) чого-небудь; майстер... виробів. Перелічені типи формул складаються з трьох частин: перша називає суб'єкт дії,...; друга характеризує саму дію...; третя вказує на об'єкт дії, виражений непохідним спільнокореневим іменником, з яким здебільшого співвідноситься реєстрове слово»[4, 31].

До складу аналізованої групи входять деривати, які утворені від 10 іменників. Від субстантивів *веретено*; *голка*; *гребінка*; *ложка*; *мітла*; *ніж*; *решето*; *сито*; *шило*; *щітка* утворено 13 похідних. Максимальна глибина семантичної позиції «виготовлювач того, що названо твірним» сягає двох дериватів від твірних *решето* та *сито*: *решетар*, *решітник*; *ситар*, *ситник*¹. Решта іменників продукують по одному деривату: *веретенник*; *голкар*; *гребінник*; *ложкар* (у 1 знач.); *мітляр*; *ножар*; *шильник*²; *щіткар*. До аналізованої групи входять і композитні утворення: *верстатобудівник*; *пилонарізальник* та *ціпов'яз*. Композити утворені за моделлю «залежний іменник + дієслово»: «верстат + будувати» – *верстатобудівник* – спеціаліст, що будує верстати; «пилка + різати» – *пилонарізальник* – спеціаліст, що виготовляє пили; «ціп + в'язати» – *ціпов'яз*.

Специфічною є семантика деривата *ложкар*. Так називають не лише майстра, який виготовляє ложки, але й інструмент, яким виробляють ложки, тому деривату *ложкар* властиво два СЗ: «виготовлювач того, що названо твірним» та «інструмент, яким виробляють те, що названо твірним». Дериват *решетар* є архаїчним утворенням, а субстантив *шильник*² (у 1 знач.) належить до лексики розмовно-побутового мовлення. *Шильником*² (у 2 знач.) називали шахрая, зараз це слово вийшло з активного вжитку.

Таким чином, у субстантивному блоці переважають похідні, які утворені від іменників на позначення ручних знарядь праці. Від іменників на позначення механізмів, приладів, машин та іменників – назв інструментів утворена менша кількість дериватів. Решта груп характеризуються нульовим дериваційним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Грещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Василь Грещук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 520 с.
2. Земская Е. А. Структура именных и глагольных словообразовательных парадигм в русском языке / Е.А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования: Сб. научн. ст. – Ташкент: Укитувчи, 1982. – С.14-17.
3. Мамрак А.В. Семантична структура категорії діяча в сучасній українській мові / А.В. Мамрак // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1983. – С.129-136.
4. Скаб М.В. Взаємозв'язок словотвору і семантики у найменуваннях людини-виготовлювача / М.В. Скаб // Семасіологія і словотвір. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1989. – С.31-34.

Анотація. У пропонованій розвідці проаналізовано структуру та семантику мутаційних значень субстантивного блоку словотвірних парадигм субстантивів – знарядь праці. Визначено словотвірні значення дериватів та описано дериваційний потенціал твірних.

Ключові слова: дериват, назва знаряддя праці, словотвірне значення, субстантивний блок.

Summary. A structure and semantics of mutational values of substantives block of word-formation paradigms of substantives are analysed in the offered secret service – tools. The word-formation values of derivates are certain and derivational potential of formative is described.

Key words: derivate, name of tools, word-formation value, substantives block.